

української інтелігенції біля пам'ятника Т. Г. Шевченку в м. Києві // Політичні процеси й інакодумство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали / [Упор. В. Даниленко]. – К.: Смолоскип, 2013. – С. 166. 21. Плахотнюк М. Коловорот: Статті, спогади, документи [Упор. В. Чорновіл] / М. Плахотнюк. – К.: Смолоскип, 2012. – 510 с. 22. Інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про учасників неофіційних заходів біля пам'ятника Т. Шевченку в м. Києві // Політичні процеси й інакодумство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали / [Упор. В. Даниленко]. – К.: Смолоскип, 2013. – С. 271–279. 23. Танюк Л. Вбитий талант / Л. Танюк // Алла Горська: Червона тинь калини: Листи, спогади, статті / [Ред. та упор. О. Зарецького та М. Маричевського]. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – С. 157–163. 24. Корогодський Р. Брама світла: Шістдесятники / Р. Корогодський. – Львів: видавництво українського католицького університету, 2009. – 656 с. 25. Дзюба І. // Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. – Частина 2. [Упорядкування Б. Підгірного]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 222–261.

Ярослав Сєко

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОГО ШЕСТИДЕСЯТНИЧЕСТВА В 1965–1971 ГГ.

В статье рассматриваются основные тенденции развития украинского шестидесятиничества в 1965–1971 гг. Раскрываются основные формы противостояния репрессивной политике власти и их значение для выработки общей стратегии отношений с властью.

Ключевые слова: шестидесятники, дисиденты, движение Сопротивления, репрессивная политика, аресты 1965 г.

Jaroslav Seko

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SIXTIES IN 1965–1971

The article reviews the main trends of Ukrainian sixties in 1965–1971 years. The basic form of resistance to repressive government policies and their importance for developing the overall strategy of relations with the authorities.

Key words: sixties, dissidents resistance movement, repressive policy, arrests in 1965.

УДК 947.7+929

Василь Деревінський

КАДРОВА ПОЛІТИКА ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ У 1992–1999 РР.

У статті розглянуто особливості становлення та функціонування в Народному Русі України структур, покликаних формувати кадри для партії. Йдеться також про динаміку зміни кількості членів Руху упродовж 1990-х рр. Дослідження цих питань оновить та поглибить існуючу в науковому обігу інформацію про Народний Рух України, дозволить об'ємніше його осмислити.

Ключові слова: НРУ, Рух, партія, кадри, члени партії.

Важливим завданням для керівництва Народного руху України (далі – НРУ) у 1990-х рр. було зберегти та посилити кадровий ресурс партії. Адже ефективна діяльність будь-якого громадського чи політичного об'єднання залежить від його кадрового забезпечення. Особливості вирішення цього питання є цікавою і важливою темою для наукових досліджень.

У сучасній українській історіографії питання про підготовку рухівських кадрів та чисельність НРУ недостатньо висвітлена. Фактично дослідниками історії і діяльності Руху не вивчено процес становлення і функціонування в партії структур, покликаних формувати кадри для партії. Поверхово розглядається динаміка зміни членства НРУ впродовж 1990-х рр. у монографіях, присвячених історії Руху [3; 6]. Більш ґрунтовний аналіз цього питання здійснили у своїх дисертаційних роботах Я. Секо [15] та С. Овсієнко [11]. Однак питання залишилося ретельно не опрацьованим. Відповідно, у цій статті зроблена спроба проаналізувати особливості утворення структур із підготовки рухівських кадрів та зміни чисельності НРУ упродовж 1992–1999 рр. Осмислення означеного питання оновить та поглибити існуючу в науковому обігу інформацію про НРУ, дозволить об'ємніше пізнати його як важливий сегмент та каталізатор українського політичного життя 1990-х рр.

Особливу увагу голова НРУ В. Чорновіл упродовж всього часу перебування при керівництві партією у 1992–1999 рр. та інші провідні члени партії приділяли кадровому питанню, що

залишалося проблемним для Руху із часу його створення. У період існування СРСР, як зазначав голова секретаріату НРУ в 1990–1992 рр. В. Бурлаков, спеціалісти взагалі остерігалися погоджуватися на штатну роботу в Русі, а коли вдавалося когось знайти, то це часто виявлялася людина не найвищих здібностей, але й таких осіб було мало [10, с. 47]. Тому тут працювали переважно ентузіасти, а це позначалося на якості роботи.

Не вдавалося вийти на належний кадровий рівень і після здобуття незалежності України та перетворення Руху на партію. З огляду на опозиційність партії, відсутність належного фінансування, а відповідно – належної оплати праці, в Русі й надалі було не багато професіоналів. Окрім того, керівництво різних організаційних рівнів не завжди займалося системною роботою з пошуку необхідних спеціалістів.

Зважаючи на умови, у яких доводилося діяти НРУ, а також розпорошеність національно-демократичних сил, фактично не було можливості проводити ретельний добір кадрів. Потрібно також врахувати, що частина рухівців важко пристосовувалася до нових завдань, котрі виникли після 1991 р. Для цих людей характерними були низька виконавча дисципліна, невміння систематично, поступово працювати над вирішенням довготермінових питань, нестача досвіду та вміння вести партійну роботу [7, с. 192–193].

Вирішувати кадрові питання в НРУ намагалися різними заходами. З 1993 р. на оплачені посади переведено голів та керівників управ крайових організацій, у межах можливого збільшували зарплату працівникам апарату Руху, підсилювали центральний апарат професіоналами-рухівцями із регіонів. Формували банк даних про членство, симпатиків тощо.

Після початку реорганізації НРУ в політичну партію звернули увагу на те, що раніше у Русі не було структур, які б займалися роботою із підготовки власних кадрів. В. Чорновіл з цього приводу зазначав, що "добір і виховання кадрів для майбутнього переобрання влади (а ми як політична організація ідемо до влади) – чи не найперше завдання Руху" [9, с.18]. Тому за ініціативи В. Чорновола, для систематичної підготовки кадрів, створили Навчально-дослідний (згодом дослідно-навчальний центр "Демократичні ініціативи") на чолі із С. Одаричем, що мав готувати свідомих свого громадянського обов'язку управлінців і політиків.

Упродовж двох років центр "Демократичні ініціативи" провів низку всеукраїнських і регіональних науково-практичних і навчально-методичних конференцій та семінарів, у яких брали участь не лише члени Руху, а й представники інших партій та організацій. Так, упродовж виборчої кампанії 1994 р. проведено низку семінарів, у яких брали участь керівники крайових організацій НРУ, керівники виборчих штабів та кандидати у народні депутати та їх довірені особи. Загалом, слухачами семінарів було майже 500 осіб із різних партій і позапартійних. Зокрема, членів НРУ – 193, Української республіканської партії – 46, Демократичної партії України – 32, Конгресу українських націоналістів – 24 тощо. Окрім того, співробітники та експерти Центру брали участь у семінарах, які проводилися крайовими організаціями Руху, зокрема Луганською, Чернігівською, Полтавською, Київською, Харківською.

Дослідно-навчальний центр брав участь у розробленні й виданні методичної літератури для структур Руху, у якій розглядалися питання проведення масових кампаній, робота із добровольцями, робота із засобами масової інформації, фінансово-бухгалтерського обліку, приватизації, діловодства, проведення експрес-опитувань та ін. Працівники Центру проводили вивчення громадської думки в ході реалізації різних проектів.

Після відходу С. Одарича з НРУ вирішено започаткувати нову структуру, яка б забезпечувала підготовку кадрів для Руху та інших партій і організацій. У 1995 р. створено Інститут державності і демократії на чолі з І. Лозовим. Інститут продовжив проводити семінари і наради для керівництва різних ланок рухівських організацій та його активу. Особливу увагу в роботі нової структури було звернуто на підготовку молодих активістів і прихильників партії. Навчальні курси періодично проводилися у Києві упродовж двох тижнів і містили до 50 год. лекцій, на яких поглиблювалися знання із теорії ринкової економіки, вивчалися сучасні політологічні матеріали, англійська мова, робота із комп'ютером, оргтехнікою тощо. Викладачами на курсах були науковці, викладачі вишів, депутати різних рівнів рад, підприємці як з України, так й інших країн.

Упродовж трьох років Інститут державності та демократії провів одинадцять навчальних курсів для активістів Руху й інших демократичних партій і організацій. Лише на початку 1997 р. проведено три таких курси за участю 51 слухача. Планували провести у 1997 р. ще десять навчальних курсів, щоб мати підготовлені кадри для участі в парламентській виборчій кампанії 1998 р. За словами І. Лозового, Інститут був спроможний підготувати упродовж року до тисячі осіб [8].

Незважаючи на значну вартість рухівської кадрової програми, В. Чорновіл намагався знайти кошти на її проведення. Завдяки старанням лідера партії НРУ був чи не єдиною партією, яка проводила такі широкомасштабні заходи із підготовки власних кадрів, спроможних брати участь у партійній діяльності та розбудові Української держави. У контексті обміну досвідом, підвищення

рівня кваліфікації кадрів, залучення членства і здобуття симпатиків НРУ проводив "круглі столи", наукові конференції, семінари, консультації з питань науки, освіти, етнополітики, приватизації, земельної реформи, місцевого самоврядування як у Києві, так і в інших областях. За сприяння НРУ в Тернополі створено Інститут відродження України, який очолив член Великої ради Руху І. Герета. Завдання Інституту полягало у здійсненні наукових досліджень, друкуванні наукових та науково-популярних видань, проведенні наукових конференцій.

Під час перетворення НРУ із громадсько-політичної організації на партію ухвалено рішення, за твердженням В. Черновола, ввести трирівневе членство, щоб не втратити масовості Руху [19, с. 104]. Це: члени партії, які не перебувають в інших політичних організаціях, прихильники Руху та колективні або асоційовані члени. Зрозуміло, що чисельність Руху-партії поступалася Руху-громадській організації, однак це було закономірним явищем для такого роду перетворень, враховуючи мету і завдання Руху-громадської організації, склад його членства та суспільно-політичні умови існування. Один з керівників Руху-громадської організації М. Поровський закидав В. Черноволу, що його діяльність із партизації НРУ призвела до зменшення чисельності Руху впрямую [14, с. 14].

Останній зазначав, що тоді афішували ще більшу цифру спаду кількості членства Руху – в дванадцять разів. Проте В. Чорновіл відкидав звинувачення у дезорганізації Руху, заявляючи, що до III Всеукраїнського збору не вели фіксованого обліку членів НРУ, а заявлена на II з'їзді Руху цифра 633 тис. осіб була чисто умовною. Згідно із даними обкомів КПУ, на серпень 1990 р. НРУ нараховував 110 тис. осіб. Кількість членів крайових організацій визначали, враховуючи приблизну кількість учасників рухівських масових заходів – мітингів, живих ланцюгів, зборів, підписних кампаній або одноразового перепису учасників таких заходів. Тільки після III зборів відбувся дійсний облік членів Руху, яким видали членські квитки. На початок IV Всеукраїнських зборів таких виявилось понад п'ятдесят тисяч, а із уточненням від тих організацій, які до зборів не закінчили перереєстрацію, – 52275. Кількість членів НРУ дещо змінилася до V Всеукраїнського збору, на момент проведення якого в Русі нараховувалося 51123 фіксованих членів і було понад 2 млн прихильників. Голова мандатної комісії V Всеукраїнського збору І. Шовковий зазначав, що крім фіксованих членів Руху його прихильниками є понад 2 млн осіб. На V з'їзді В. Чорновіл відмітив, що виготовлені НРУ 500 тисяч посвідчень прихильників Руху було швидко роздано. Тому, на його думку, цифра у два мільйони активних прихильників, яка наводилася на попередньому зборі, не була перебільшенням. Укладачі довідника "Політичні партії України" подають інші цифри, згідно яких чисельність НРУ на листопад 1992 р. нараховувала 30 тис. осіб., а на листопад 1993 р. близько 60 тис. членів [13, с. 177]. Враховуючи, що у 1992 р. відбувалася реєстрація членів Руху, яка завершилася десь наприкінці року, то зазначена чисельність у 30 тис. осіб може бути проміжною цифрою реєстрації членства. Сумнів у достовірності викликають подані упорядниками довідника дані про чисельність Руху на кінець 1993 р., бо керівництву НРУ не було ніякого сенсу занижувати чисельність своєї партії. Згідно зі звітом голови мандатної комісії V збору НРУ І. Шовкового впливає, що між четвертим і п'ятим зборами Руху чисельність прихильників зростає до 2,5 млн осіб [5, с. 77].

На V з'їзді В. Чорновіл заявив, що чисельність НРУ доповнюють асоційовані члени: товариство "Меморіал", Союз українок, Українська студентська спілка, Молодіжна патріотична організація "Нова генерація" та декілька національно-культурних товариств. Їх зв'язок із НРУ, за твердженням В. Черновола, додатково забезпечував ймовірну підтримку Руху з боку понад 50 тис. організованих осіб [4, с. 14].

В. Чорновіл був задоволений із того, що вдалося зберегти НРУ як організовану структуру, утримати його актив від розпорошення по різних партіях. Проте позитивні результати трансформації Руху не призвели до запаморочення від успіхів у голови партії. Не перебільшуючи дієздатності НРУ, В. Чорновіл хотів, щоб організація була масовішою, але розумів, що у тогочасних суспільно-політичних та економічних умовах, у час посилення суспільної апатії до громадсько-політичної діяльності це було надважким завданням. Він на IV Всеукраїнську з'їзді НРУ заявив про недостатність для широкої політичної кампанії наявної кількості членів і прихильників Руху в найгустіше населених областях України [9, с. 18].

У виступі на V зборах В. Чорновіл наголосив на необхідності використання парламентської виборчої кампанії для збільшення чисельності рухівців із членськими квитками і посвідченнями прихильників у 1,5–2 рази, передусім у східних областях України. На грудневій партійній конференції НРУ у 1996 р. він знову підняв питання розширення членства партії, пов'язавши перемогу на парламентських виборах Руху зі збільшенням його чисельності. Відмітив і тривожну тенденцію, яка проявилася у деяких низових організаціях, керівники яких не ведуть роботи зі зростання рухівських осередків, побоюючись втратити свої позиції із приходом нових членів. Тому ці організації, за твердженням В. Черновола, перетворилися у закриті клуби [12, с. 22].

Особливий критиці В. Чорновіл піддав таку бездіяльність керівників низових організацій на восьмих і дев'ятих Всеукраїнських зборах НРУ. "Через відсутність серйозної щоденної роботи, – наголошував він на VIII з'їзді, – по залученню нових членів і якісному оновленню Руху в багатьох областях витворився стан, який називаю "рухівське гетто". Така самоізоляція, небажання активно працювати серед широкого загалу – серед фермерів і підприємців, урядовців, вчених і педагогів, профспілкових і громадських організацій значною мірою вплинуло на результат минулих виборів" [2]. Тому закликав залучати нових людей, щоб вийти із "рухівського гетто", у яке замкнулися деякі рухівські організації. Повторив подібне і під час виступу на першому етапі IX збору у грудні 1998 р. На цьому ж з'їзді В. Чорновіл назвав стратегічною лінією майбутньої діяльності НРУ – збільшити чисельність членів партії та її прихильників, а також наростити підтримку партії у східних й південних областях України, опанування яких забезпечить прихід до влади [17].

Попри загальні недоліки у роботі зі збільшення чисельності НРУ, спостерігалася динаміка зростання рухівських низових організацій. На час проведення IV збору загальне зростання, порівняно із попередніми з'їздами, було невеликим, але позитивним було те, що воно активно відбувалося у східноукраїнських областях. Більше ніж удвічі зросла Січеславська (Дніпропетровська) організація, майже у півтора рази збільшились Одеська, Херсонська, Чернігівська, Хмельницька. Чисельно посилились Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Житомирська. Відбувся приріст і в Донецькій та Луганській крайових організаціях. У цей час відбулася і втрата членства у тих організаціях, де були спроби розколу. Приблизно чотири тисячі втратила Львівська організація, Івано-Франківська зменшилась на 2,5 тис. осіб, зазнала відтоку членства у декілька разів Харківська крайова організація. Стагнація зі зростанням спостерігалася у Закарпатській, Вінницькій, Волинській, Запорізькій, Чернівецькій, Черкаській організаціях.

У порівнянні із 456 районними та міськими організаціями, які мав Рух наприкінці 1993 р., на час проведення VI Всеукраїнських зборів у грудні 1996 р. уже нараховувалося 413 районних організацій, 1803 осередки у районах, містах, селах і селищах. У грудні 1997 р. чисельність НРУ становила 62,5 тис. дійсних членів. Хоча, за твердженням В. Чорновола, через організаційні складності ще не усі члени Руху отримали партійні квитки. У листі в. о. голови секретаріату НРУ В. Ковалю до виконавчого секретаря Європейського демократичного союзу (EDU) А. Вінтоніаку від 29 липня 1997 р. наводилася дещо інша цифра – близько 200 тис. членів [18, арк. 8]. Зазначена у листі чисельність партії була надто перебільшеною. У низці праць, у яких розглядається питання функціонування НРУ вказується, що наприкінці 1997 – на початку 1998 рр. Рух нараховував близько 60 тис. членів [13, с. 177; 16, с. 37].

Перед парламентськими виборами 1998 р. Рух розгорнув масову кампанію зі збільшення чисельності організації, кожному члену партії ставилося завдання залучити до НРУ нового члена. Планувалося удвічі наростити чисельність партії. Однак довести Рух до запланованої чисельності у 150 тис. членів виявилось неможливим, незважаючи на те, що в НРУ вступила низка визначних особистостей, повернулися його засновники, а організаційні лави зросли на декілька тисяч осіб [1]. Згідно зі звітами голів крайових організацій впливало, що Рух чисельно зменшився. Так, станом на серпень 1998 р. кількість членів НРУ сягала 41 тис. осіб. Найбільшими були Львівська організація – 8 тис., Тернопільська – 5,454, Житомирська – 4,027, Івано-Франківська – 3,584 тис. осіб. Найменшими: Севастопольська – 10, Кримська – 150, Одеська – 211, Сумська – 395, Запорізька – 480 осіб. Враховуючи квотний принцип делегування представників на IX Всеукраїнський збір НРУ (1 делегат від 60 членів), на кінець 1998 р. чисельність партії мала нараховувати близько 47 тис. осіб. Хоча, відвідуючи 23 жовтня 1998 р. Сумську крайову організацію НРУ В. Чорновіл заявляв, що Рух нараховує близько 60 тис. членів, які мають партійні квитки. На початку березня 1999 р. у газеті "Голос України" опублікована інформація про те, що НРУ нараховував 60–65 тис. членів [20]. Останнє може свідчити про бажання завищити кількість членів своєї партії.

Станом на 1998 р. Руху не вдалося створити широкої мережі партійних осередків. У партії відчувалася недостатність членства не лише у південних та східних регіонах України, а й у селах. Загибель В. Чорновола у березні 1999 р. виявилася непоправною втратою для Руху, рівнозначної В. Чорноволу постаті у партії не вдалося знайти. Тому існуючий в Русі конфлікт призвів до утворення на політичній карті України двох політичних організацій із тотожною ідеологічною позицією, але із набагато слабшою політичною вагою та меншою чисельністю. У партійних рядах НРУ залишилося близько 80 % членів. Чисельність Руху після розколу нараховувала близько 21 тис. осіб (травень 1999 р.). Згідно із даними обліку НРУ, в партії нараховувалося 40 тис., а за даними Українського народного руху на чолі із Ю. Костенком у них було 45 тис. Найімовірніше, ці цифри були завищеними.

Отже, кадровий керівний склад Центрального проводу і крайових організацій становили особи, які творили Рух у жорсткому протистоянні із комуністичною владою, активно пропагували ідеї

державності, мали депутатські мандати, досвід організаційної, пропагандистської та ідеологічної роботи. Чимало із них – представники інтелігенції – були активними у політичному житті, співпрацювали із редакціями друкованих та інших ЗМІ. Це був інтелектуальний і моральний ресурс партії, який певним чином компенсував слабку технологічність партійної діяльності, нестачу коштів на утримання структур, проведення масштабних й фінансово затратних пропагандистських акцій. Рух залишався чи не єдиною масовою неолігархічною партією, належність до якої не мала виразних фінансово-матеріальних мотивацій.

Список використаних джерел

1. Udovenko latest to join party // Ukrainian News. – 1997. – 5–8 November. 2. Архів В. Чорновола. – Доповідь голови НРУ В. Чорновола на VIII Всеукраїнських зборах Руху. 30 травня 1998 р. 3. Гончарук Г. І. Народний Рух України: історія / Г. І. Гончарук. – О.: Астропринт, 1997. – 378 с. 4. Доповідь голови Руху В. Чорновола // Рух-прес. – 1993. – Ч. 34. – С. 12–14. 5. Звіт голови мандатної комісії І. Шовкового // Рух-прес. – 1993. – Ч. 34. – С. 76–77. 6. Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України / В. Г. Ковтун. – К.: [б.в.], 1995. – 382 с. 7. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епохи / Б. Кухта. – Львів: Кальварія, 2000. – 232 с. 8. Мельничук Т. Рух вербує нових членов? / Т. Мельничук // Всеукраїнские ведомости. – 2 ноября 1995. 9. Народний Рух України. IV Великі Збори Народного Руху України, 4–6 грудня 1992 року: стенографічний звіт. – К.: Секретаріат Народного Руху України, 1993. – 261 с. 10. Народний Рух України. III Всеукраїнські Збори Народного Руху України, 28 лютого –1 березня 1992 року: стенографічний звіт. – К.: Віпол, 1995. – 351 с. 11. Овсієнко С. Л. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / С. Л. Овсієнко. – О., 2008. – 230 с. 12. Перша Всеукраїнська партійна конференція Народного Руху України (14–15. груд. 1996 р.): стенограф. звіт. – К.: [б.в.], 1997. – 210 с. 13. Політичні партії України / [ред.-уклад. Г. Андрушак та ін.]. – К.: К.І.С., 1998. – 269 с. 14. Поровський М. Вірю, що Рух оживе / М. Поровський // Розбудова держави. – 1993. – № 5. – С. 14–22. 15. Секо Я. П. Національний рух середини 1980-х – початку 1990-х років у контексті відродження української державності: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Секо Я. П. – Т., 2005. – 215 с. 16. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією / [ред. О. Гарань, О. Майборода]. – К.: Видавничий дім "KM Academia", 2000. – 256 с. 17. Харчук Н. Україні – українського президента. До перебігу подій на IX Всеукраїнських зборах Руху / Н. Харчук // Час. – 18–25 грудня 1998. 18. ЦДАГО України, ф. 270, оп. 1, спр. 227, арк. 5–18. 19. Чорновіл В.: "Як брати обнімемося, але не скоро" / В. Гаман // Віче. – 1997. – № 12. – С. 91–102. 20. Чорновіл переконаний... // Голос України. – 13 березня 1999.

Васи́лий Деревинський

КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА И ЧИСЛЕННОСТЬ НАРОДНОГО РУХА УКРАИНЫ В 1992–1999 ГГ.

В статье рассмотрены особенности становления и функционирования в Народном Рухе Украины структур, призванных формировать кадры для партии. Идет речь также о динамике изменения количества членов Руха в течение 1990-х годов. Осмысление отмеченных вопросов обновит и углубит существующую в научном обращении информацию о Народном Рухе Украины, позволит более объемно его познать.

Ключевые слова: НРУ, Рух, партия, кадры, члены партии.

Vasyl Derevinsky

MANPOWER AND PERSONNEL POLICY NATIONAL RUKH OF UKRAINE IN 1992–1999

In the article the features of becoming and functioning of structures of NRU designed to create frames for the party. It is also about changes in the number of members Rukh during the 1990's. Understanding of these questions will promote to renew and deepen the existing information in the scientific revolution about NRU, will help better to get to know Rukh.

Key words: NRU, Rukh, party, frames, party members.